

І. Г. МАНЦУРОВ,
*професор, доктор економічних наук,
член-кореспондент НАН України,
директор Інституту системних
статистичних досліджень,
Львівська пл., 14, 04053, Київ, Україна*

IGOR MANTSUROV,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Director of the Institute
for System Statistical Studies
14, Lvivska Sq., Kyiv, 04053, Ukraine*

УДК 330.3(339.9)

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК ЯК ОСНОВА ПРОТИДІЇ ГЛОБАЛЬНИМ ВИКЛИКАМ СЬОГОДЕННЯ

Розроблено методологію оцінювання відповідності моделі економічного розвитку України стандартам інклюзивного розвитку. За результатами аналізу доведено, що чинна модель економічної поведінки України не враховує специфіки викликів сьогодення, що призводить до такої комбінації значень індикаторів стану економіки, якій притаманні ознаки патологічності та токсичності. Дано рекомендації щодо вдосконалення державної економічної політики.

Ключові слова: оцінювання стану економіки; інклюзивний розвиток; патологічність і токсичність економіки; вдосконалення державної економічної політики.

Бібл. 6; рис. 3; табл. 5; формула 1.

UDC 330.3(339.9)

INCLUSIVE GROWTH AS A BASIS FOR COUNTERING THE GLOBAL CHALLENGES OF NOWADAYS

The article is devoted to the integrated assessment of the Ukrainian economic development model as well as its compliance with the standards of inclusive economic growth. According to the analysis results, it is proved that the current model of economic behavior in Ukraine does not take into account the contemporary challenges; this results in combination of the national economy indicators that has characteristics of pathology and toxicity. Conceptual recommendations for improving the state economic policy are provided.

Keywords: estimation of the national economy characteristics; inclusive growth; pathology and toxicity of the national economy; improvement of the state economic policy.

References 6; Figures 3; Tables 5; Formula 1.

© Манцуров Ігор Германович (Mantsurov Igor), 2018; e-mail: imantsurov@gmail.com.

Світова економіка – це складна система, яка еволюціонує в процесі тісної взаємодії традиційних інститутів (держав, транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій тощо) з новітніми структурами (інтелектуальними долинами, світовими містами, технопарками, віртуальними підприємствами тощо) та відносин між ними [1; 2; 3; 4].

Сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується уточненням теоретичних концепцій, наростанням суперечностей, появою нових глобальних проблем, посиленням взаємозалежності всіх учасників і складових світової економічної системи. Глобалізація світової економіки створює нове “навколишнє середовище” для економічного зростання країн, визначаючи нові підходи до формування орієнтирів їх економічної політики.

Беручи до уваги ці сучасні підходи, також слід розробляти і нову методологію оцінювання результатів економічного та соціального розвитку країн, в основу якої, на нашу думку, можуть бути покладені принципи оцінювання параметрів інклюзивного розвитку, концепцію якого було розроблено міжнародною Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та викладено у програмному документі, прийнятому на сесії Ради ОЕСР на міністерському рівні у 2012 р. Цей документ має назву “Нові підходи до протидії економічним викликам” * та формує важливий системний процес, спрямований на розроблення та послідовне поліпшення аналітичної діяльності та інструментарію, які повинні використовуватися міжнародними організаціями та урядами окремих країн для вирішення вже окреслених питань.

З огляду на це, **мета статті** є триєдиною: 1) концептуально визначити інклюзивний розвиток у форматі його розуміння впливовими міжнародними організаціями; 2) оцінити відповідності стану економіки України стандартам інклюзивного розвитку; 3) визначити заходи державної політики, реалізація яких сприятиме інклюзивному розвитку.

Поширення наукових інтересів до пошуку моделі розвитку соціально-економічних систем, яка відповідатиме принципам сталого розвитку та інклюзивного розвитку, викликало зростання кількості публікацій. Зокрема, щодо цієї теми висловилися такі закордонні вчені, як Д. Аджемоглу, Д. Робінсон, Е. Райнерт, С. Голандер, Р. Болінг, Дж. Подест, З. Бедос, Е. Дуффо, М. Тодаро та інші.

Серед українських учених можна виокремити наукові праці О.І. Амоші, В.Г. Анісімова, А.В. Базиліюка, В.П. Вишневецького, В.М. Гранатурова, В.М. Гейця, Г.Я. Глухої, Т.Г. Затонацької, А.С. Коновалова, Е.М. Лібанової, Д.О. Оголь, А.В. Сидорової, І.В. Тараненко та інших.

Узагальнюючи результати досліджень закордонних та українських науковців, можна дійти висновку, що у відповідних публікаціях розглядаються інклюзивні й екстрасивні моделі розвитку, описуються їх особливості у різних країнах, проте в них недостатньо уваги приділено глибокому аналізу кожної.

У цьому сенсі слід зазначити, що на сьогоднішній день державна політика країн – членів і партнерів ОЕСР стикається з неймовірно великою кількістю ризиків і викликів соціально-економічного характеру. До таких викликів належать, наприклад, невпевнене посткризове відновлення національних економік,

* New Approaches to Economic Challenges / A Framework Paper, OECD. – Paris, May 2012; New Approaches to Economic Challenges: A sustainable and inclusive growth agenda [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/naec>.

міграційна криза, яка охопила більшість європейських держав, сталий рівень безробіття, зростаюча соціальна диференціація, нестабільність сектору міжнародних і державних фінансів тощо.

Аналіз складових сформульованої триєдиної мети цієї статті показав, що на поточний момент існує об'єктивна потреба у визначенні природи інклюзивного зростання, вдосконаленні категоріально-поняттєвого апарату, покладеного в основу концепції сталого інклюзивного економічного розвитку, пошуку його нових джерел для підвищення добробуту суспільства, на чому, зокрема, було наголошено на останньому Всесвітньому економічному форумі (ВЕФ) у 2018 р.

Уперше термін “інклюзія” було запропоновано в 1970-х роках у США, коли дослідники почали виокремлювати соціальну інклюзію, під якою розуміли збільшення міри участі громадян у вдосконаленні соціальних процесів. Термін “інклюзивний розвиток” у трактуванні ОЕСР відображає розуміння того, що добробут суспільства складається не тільки із зростання реального ВВП і матеріальних доходів населення, але, будучи поняттям багатовимірним, включає в себе такі сфери життя людини, як освіта, охорона здоров'я, особиста безпека, екологія та багато інших. Враховується і той факт, що одного лише параметра “стійкість” для економічного зростання недостатньо: він повинен бути інклюзивним, тобто таким, що позитивно позначається на добробуті якомога ширших верств населення і при цьому негативно не впливає на навколишнє середовище.

Таким чином, розвиваючи концепцію сталого розвитку, хочеться підкреслити, що інклюзивне зростання, крім забезпечення високих і стабільних темпів розбудови економіки та збереження навколишнього середовища, має надавати людям рівні можливості для реалізації людського потенціалу незалежно від статі, віку, етнічного походження, місця проживання (країна, місто чи сільська місцевість) тощо.

Отже, логіку вчених, які, розмірковуючи над особливостями розвитку економіки сьогодення, формулювали та вдосконалювали концепції економічного зростання, сталого розвитку і, нарешті, інклюзивного розвитку, можна схематично подати як вдосконалення основ економічної теорії, у надрах якої послідовно викристалізувалися зазначені поняття, серед яких кожне наступне не заперечує, а гармонійно розвиває попередні (рис.1).

Рис. 1. Логіка трансформації моделей економічної динаміки у людиноцентричну модель інклюзивного розвитку

При цьому слід наголосити, що зміни в сутності цих трьох понять абсолютно відповідали викликам і вимогам свого часу, які формували основоположні цілі суспільного виробництва у той чи інший період його розвитку. Так, зокрема, сутнісні характеристики моделі сталого розвитку діалектично заперечують характеристики попередньої моделі економічного зростання за рахунок того, що сучасніший тип відтворення передбачає не тільки досягнення високих темпів економічного зростання, але й ефективне використання виробничих ресурсів для підвищення соціальних стандартів і збереження навколишнього середовища, яке надзвичайно постраждало за часів верховенства занадто прагматичних цілей прискорення темпів економічного поступу [5].

У свою чергу, подальший розвиток суспільних відносин об'єктивно сформував необхідність появи досконалішої та, що найголовніше – людиноцентричної, моделі інклюзивного розвитку, яка передбачає здатність економічної системи не тільки підтримувати баланс між економічною, соціальною та екологічною складовими розвитку, але й максимально враховувати інтереси всіх соціальних груп і членів суспільства. Це дозволяє послабити гостроту, а в ідеалі – й уникнути деструктивних суперечностей і навіть конфліктів між ними.

Аналіз сучасного стану України з точки зору відповідності стандартам інклюзивного розвитку

Як вже було зазначено, *індекс інклюзивного розвитку (IDI)* було запропоновано на Всесвітньому економічному форумі (ВЕФ) у Давосі у 2018 р. як альтернативний показнику “ВВП на душу населення”. Саме цей композитний, або агрегований, індикатор пропонується використовувати для загальної оцінки стану економічного розвитку країни. Водночас ВВП на душу населення розглядається як одна із складових при розрахунку значень IDI.

ВЕФ обчислює цей індекс як середню величину, яка усереднює значення *сукупності частинних показників інклюзивності розвитку (Key Performance Indicators – KPI)*. Цей новий композитний індикатор більш системно і комплексно характеризує стан економіки, навколишнього середовища та рівень соціальних стандартів і, як результат, дає можливість розподілювати країни за характеристиками людиноцентричного розвитку економіки, соціальних стандартів, стану навколишнього середовища й рівності членів суспільства та територій, незалежно від факторів, які формують їх ідентичність. На нашу думку, рейтинг країн за значеннями індексу інклюзивного зростання адекватніше показує характерні риси їх сучасного розвитку.

Згідно з методологією ВЕФ, індекс усереднює значення 12 індивідуальних показників розвитку країни, виокремлених у три групи, кожна з яких об'єднує характеристики стану економіки, навколишнього середовища та моделі соціальної поведінки країни (рис. 2).

Для розрахунку значень трьох групових індексів (назвемо їх – частинні показники інклюзивності) з метою *усереднення значень індивідуальних показників* ВЕФ пропонує використовувати метод головних компонент, згідно з яким частинні показники – компоненти G_j – визначаються, спираючись на їх зв'язок з індивідуальними (первинними) показниками:

$$z_i = \sum_1^m a_{ij} G_j,$$

де z_i – стандартизовані значення i -го показника; a_{ij} – факторне навантаження j -ї компоненти на i -й показник, що оцінює щільність зв'язку між ними.

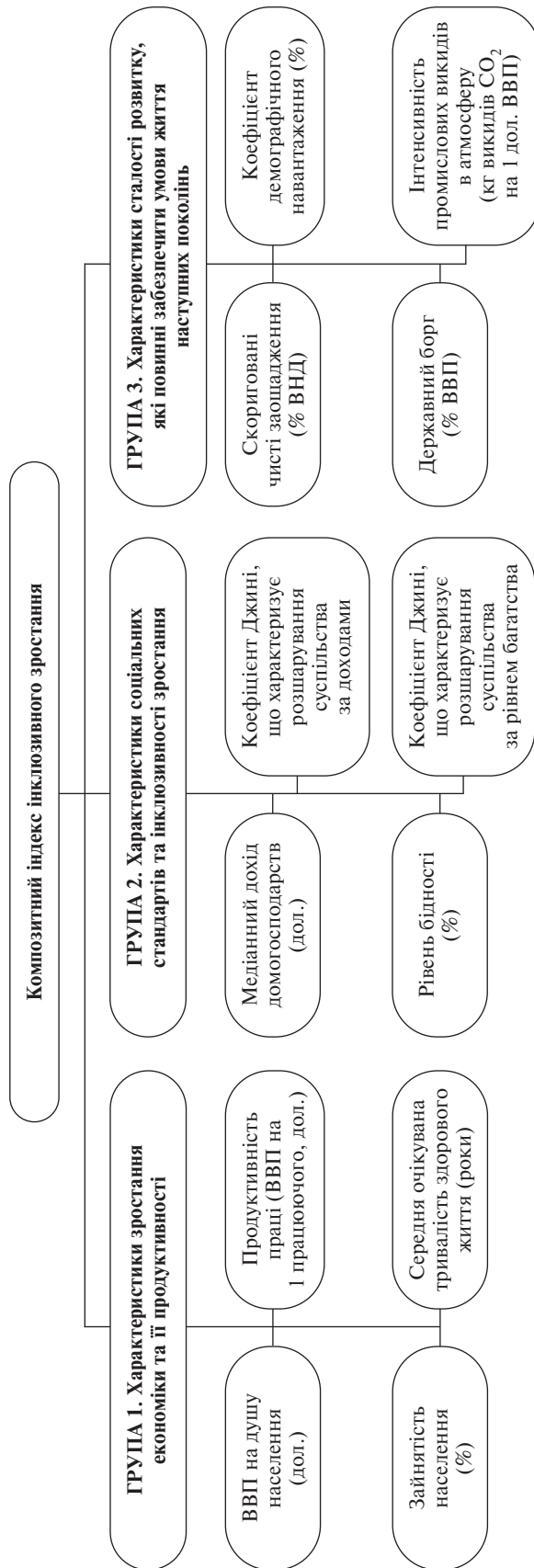

Рис. 2. Система показників інклюзивного розвитку

На основі значень трьох частинних індексів G_j агрегований індекс інклюзивного розвитку (IDI) розраховується методом узагальнення цих значень як середня арифметична величина [6].

Викладений методологічний підхід, застосований вперше у 2018 р. Всесвітнім економічним форумом та адаптований до системи державної статистики України, дає можливість вирішити другу частину мети цієї статті, а саме – *здійснити оцінювання відповідності стану економіки України стандартам інклюзивного розвитку та визначити місце України у міжнародному рейтинговому розподілі країн як за рівнем композитного індексу інклюзивного розвитку, так і за його складовими.*

У 2018 р. Всесвітній економічний форум здійснив аналіз інклюзивності розвитку 103 країн, серед яких 28 належать до групи розвинутих країн і 75 – до країн, що розвиваються (до них, як відомо, належить й Україна). За результатами цього дослідження, серед розвинутих країн за рівнем інклюзивності економічного зростання до п'ятірки країн-лідерів увійшли Норвегія, Ісландія, Люксембург, Швейцарія і Данія. Групу країн, що розвиваються, очолили Литва, Угорщина, Азербайджан, Латвія і Польща.

Як відомо, за класифікацією Світового банку, Україна входить до групи країн, що розвиваються, в якій за рівнем інклюзивності еконо-

міки вона посіла 49-те місце і, відповідно, загальне 78-ме із 103 країн, характеристики розвитку яких досліджувала цього року команда експертів Всесвітнього економічного форуму. Туреччина у цій самій групі посіла 16-те місце, Росія – 19-те, Молдова – 31-ше. Перед Україною – Гондурас, Пакистан і Танзанія, за нею йдуть Йорданія, Киргизстан, Гана та Камерун. За сукупністю балів Україна має найгірший показник серед усіх країн Європи.

У цілому головна теза групи експертів ВЕФ полягає в тому, що уряди більшості країн тільки починають усвідомлювати необхідність переходу від моделі сталого розвитку до сучаснішої та досконалішої моделі інклюзивного розвитку, у результаті чого має бути обмежено зростання економічної й соціальної нерівності різних груп населення та деяких територіальних одиниць, тобто досягнуто вищого рівня соціальної справедливості*.

Особливу увагу слід приділити аналізу динаміки значень індексу інклюзивності зростання окремих країн і, найголовніше, структурним зрушенням, які відбуваються у розподілі країн за рівнем інклюзивності їх економік.

Слід зазначити, що в 52 із 103 країн, які розраховують IDI, зафіксовано зниження рівня інклюзивного розвитку за останні п'ять років, що свідчить про обгрунтованість стурбованості світової наукової та експертної спільноти, висловленої, зокрема, на ВЕФ у зв'язку з відсутністю дійових стратегій урядів більшості країн, реалізація яких має сприяти трансформації моделі економічного зростання чи сталого розвитку в прогресивнішу, а головне – людиноцентричнішу, модель інклюзивного зростання.

У 42% країн значення індексу інклюзивності розвитку істотно зменшилося, навіть незважаючи на те, що обсяги ВВП на душу населення зросли. На нашу думку, це пояснюється тим, що у 75% країн, де зафіксовано зниження значення IDI, істотно підвищився рівень майнової нерівності, який вимірюється за допомогою коефіцієнта Джині. Результати відповідних розрахунків подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка значення індексу інклюзивності розвитку та рейтинг лідерів у відповідному міжнародному розподілі країн у 2013–2017 рр.*

Група розвинутих країн		Група країн, що розвиваються	
Рейтинг 5 країн-лідерів у розподілі держав за рівнем інклюзивності розвитку у 2017 р. та значення IDI (бали)	Місце 5 країн за темпом приросту рівня інклюзивності розвитку у 2013–2017 рр. (%)	Рейтинг 5 країн-лідерів у розподілі держав за рівнем інклюзивності розвитку у 2017 р. та значення IDI (бали)	Місце 5 країн за темпом приросту рівня інклюзивності розвитку у 2013–2017 рр. (%)
1. Норвегія (6,08)	1. Ісландія (12,58)	1. Литва (4,86)	1. Македонія (9,24)
2. Ісландія (6,07)	2. Ірландія (9,28)	2. Угорщина (4,74)	2. Латвія (8,60)
3. Люксембург (6,07)	3. Данія (4,76)	3. Азербайджан (4,69)	3. Угорщина (8,10)
4. Швейцарія (6,05)	4. Ізраїль (3,57)	4. Латвія (4,67)	4. Панама (4,80)
5. Данія (5,81)	5. Чехія (2,88)	5. Польща (4,61)	5. Румунія (4,21)

* Розроблено і розраховано автором за даними ВЕФ.

Як уже зазначалось, у 2018 р. Україна посіла 49-те місце у рейтингу країн, що розвиваються, за рівнем інклюзивності економіки, маючи значення індексу інклюзивності розвитку, який дорівнює 3,42 бала. Це на 6,8% менше, ніж у 2013 р., коли країна займала у цьому рейтингу 41-ше місце із значенням індексу інклюзивності

* Там же.

зростання, яке дорівнювало 3,67 бала *. Це означає, що частка українців, рівень життя яких відповідає їх особистому внеску в процес економічного зростання країни, значно зменшилася. Необхідно зауважити, що Україна очолює список країн, в яких зафіксовано зниження рівня інклюзивності економіки у 2013–2017 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка значення індексу інклюзивності розвитку та рейтинг країн-лідерів у відповідному міжнародному розподілі країн у 2013–2017 рр. *

Група розвинутих країн		Група країн, що розвиваються	
Рейтинг 5 країн з найбільшими темпами зниження індексу інклюзивності розвитку та значення IDI у 2017 р. (бали)	Темп зниження індексу інклюзивності розвитку (IDI) у 2013–2017 рр. (%)	Рейтинг 5 країн з найвищими темпами зниження індексу інклюзивності розвитку та значення IDI у 2017 р. (бали)	Темп зниження індексу інклюзивності розвитку (IDI) у 2013–2017 рр. (%)
11. Фінляндія (5,33)	–2,92	49. Україна (3,42)	–6,80
19. Словенія (4,93)	–2,39	60. Малі (3,10)	–5,71
26. Іспанія (4,40)	–2,12	66. Мавританія (3,00)	–5,12
28. Португалія (3,97)	–1,42	41. Болівія (3,76)	–3,80
10. Австрія (5,35)	–0,17	53. Камерун (3,32)	–2,78

* Розроблено і розраховано автором за даними ВЕФ.

При цьому особливо слід підкреслити, що Україна єдина із 103 країн світу, в якій п'ять років поспіль спостерігається щорічне і досить істотне зниження значення IDI. Причини негативних явищ в економіці України можна зрозуміти, проаналізувавши дані таблиці 3.

За результатами аналізу значень індивідуальних індикаторів, які поділено на показники-стимулятори і показники-дестимулятори (див. табл. 3) **, слід зробити висновок, що винятково низький рівень індексу інклюзивності розвитку в Україні формується під впливом ряду причин. Як відомо, індивідуальні показники, підвищення значення яких позитивно впливає на рівень композитного індикатора, називають стимуляторами. А ознаки, підвищення значення яких впливає на узагальнений рівень композитного індикатора із знаком мінус, називають дестимуляторами. Інколи для приведення показників-стимуляторів і дестимуляторів до однієї основи останні обчислюються як обернені величини або їх значення беруться із знаком мінус. У системі з 12 індивідуальних показників, за допомогою яких вимірюється інклюзивність розвитку, налічується шість показників-стимуляторів, а решта є дестимуляторами. До першої групи індивідуальних показників слід віднести ВВП на душу населення, продуктивність праці, зайнятість населення, середню очікувану тривалість здорового життя, медіанний дохід домогосподарств, чисті заощадження. До другої – коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за доходами, рівень бідності, коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за рівнем багатства, коефіцієнт демографічного навантаження, державний борг та інтенсивність промислових викидів у атмосферу ***.

* The Inclusive Development Index 2018. Summary and Data Highlights / World Economic Forum. – Geneva. – P. 14.

** Там же.

*** National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables, 2015. – N.Y. : U.N., 2016. – Vol. I–V.

Таблиця 3

Дезінтеграція значень індексу інклюзивності розвитку на частинні та індивідуальні *

Групи країн	Індивідуальні характеристики зростання економіки та її продуктивності			Індивідуальні характеристики соціальних стандартів та інклюзивності розвитку			Індивідуальні характеристики розвитку, які мають забезпечити умови життя наступних поколінь					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Розвинуті країни	89818	125236	72,0	61,7	24,9	8,1	80,5	63,8	20,6	16,3	33,2	52,5
Норвегія	48614	78278	72,7	71,1	24,4	6,5	46,7	43,4	14,7	21,2	53,2	52,1
Ісландія	111001	206734	71,8	55,4	28,4	8,1	68,1	61,8	20,9	32,5	22,6	44,0
Люксембург	75726	98724	73,1	65,4	29,3	7,8	69,4	55,6	17,9	11,8	45,4	49,4
Швейцарія	60268	89010	71,2	58,3	25,3	5,5	80,9	44,7	18,5	18,2	39,9	56,3
Данія	77085,6	119596,8	72,76	63,18	27,46	8,4	70,52	55,46	20,32	22	41,06	53,26
Еталонні рівні 1	15873	60159	66,1	53,9	34,2	2,7	51,6	18,2	18,8	63,7	40,0	50,5
Литва	14840	57197	67,4	51,2	28,7	1,0	45,3	18,2	11,3	48,3	74,2	47,9
Угорщина	5859	33242	64,7	61,9	28,6	2,7	51,0	8,5	15,9	145,4	37,7	40,9
Азербайджан	14751	51112	67,1	54,5	36,3	0,9	53,6	25,2	1,9	49,6	34,3	53,3
Латвія	15049	55716	68,7	53,2	32,1	0,3	71,7	20,5	11,0	82,9	54,2	44,9
Польща	13274,4	51485,2	66,8	54,94	31,98	1,52	54,64	18,12	11,78	77,98	48,08	47,5
⋮												
Казахстан	10570	45640	63,3	67,7	28,8	0,4	92,6	9,8	10,0	285,1	21,1	52,1
Туреччина	14071	57438	66,2	45,1	39,8	2,4	81,8	13,1	8,4	57,5	29,1	49,8
Росія	11099	45832	63,4	59,7	43,9	0,3	82,6	17,1	9,3	213,5	17,0	45,1
Порогові рівні	8390	49636,7	64,3	57,5	37,5	1,03	85,6	13,3	9,2	185,36	22,4	49
⋮												
Граничні рівні	3356	19854,7	64,2	56,9	37,1	32,5	84,8	13,2	9,1	74,1	22,1	45,2
⋮												
Україна	2906	15845	64,1	53,9	26,3	0,5	90,1	10,2	1,0	347,0	81,2	45,8
⋮												
Абсолютне відхилення від еталона 2	-10368,4	-35640,2	-2,7	-1,04	-5,68	-1,02	35,46	-7,92	-10,78	269,02	33,12	-1,7
Абсолютне відхилення від порогових рівнів	-5484	-33791,6	-0,2	-3,6	-11,2	-0,5	4,4	-3,1	-8,2	161,6	58,8	-3,2
Абсолютне відхилення від граничних рівнів	-450	-4009,6	-0,1	-3,03	-10,8	-32	5,2	-3,0	-8,1	272,8	59,0	0,6
Відносне відхилення від граничних рівнів (%)	-15,4	-25,3	-0,1	-5,6	-41,1	-6400	5,8	-29,4	-814,1	78,6	72,6	1,3

* Розроблено і розраховано автором за даними ВЕФ.
 Примітка: 1 – ВВП на душу населення (дол.); 2 – продуктивність праці (ВВП на 1 працюючого, дол.); 3 – зайнятість населення (%); 4 – середня очікувана тривалість злого життя (роки); 5 – коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за доходами; 6 – рівень бідності (%); 7 – коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за рівнем багатства; 8 – медіанний дохід домогосподарств (дол.); 9 – скориговані чисті заощадження (% ВВП); 10 – інтенсивність промислових викидів в атмосферу (1 кг викидів CO₂/дол. ВВП); 11 – державний борг (% ВВП); 12 – коефіцієнт демографічного навантаження (%).

Серед макроекономічних показників-стимуляторів три (зокрема, ВВП на душу населення, продуктивність праці, обсяг скоригованих чистих заощаджень) мають такі значення, які є набагато нижчими порівняно з рівнями, притаманними державам-лідерам у групі країн, які розвиваються, та середнім значенням відповідних показників цієї групи. Більше того, аналізуючи зміну цих показників у часі, слід наголосити, що протягом п'яти останніх років відстежується постійне щорічне зменшення значень усіх показників-стимуляторів [4]. Так, наприклад, у 2017 р. ВВП на душу населення в Україні становив лише 2905 дол., тоді як у 2013 р. він був набагато вищим – 4184,5 дол. Щоб зрозуміти, наскільки низьке значення цього важливого макроекономічного індикатора, досить порівняти його з іншими країнами. Якщо немає сенсу порівнювати показник України і, наприклад, Люксембургу (111001 дол.), Норвегії (89818 дол.) чи Швейцарії (75726 дол.), то порівняння з пострадянськими державами є цілком коректним. Результати такого порівняння далеко не на користь України. Так, у 2017 р. ВВП на душу населення у Казахстані становив 10570 дол., у РФ – 11099 дол., у Білорусі – 7525 дол. Таким чином, сьогодні Україна за цим показником посідає останнє місце в Європі.

Те саме можна сказати і про показник продуктивності суспільної праці, який протягом 2013–2017 рр. стабільно зменшувався із середньорічним темпом у 7,8%. За рівнем зайнятості, значення якого дорівнює 53%, країна також посідає відносно невисоке 51-ше місце. Рівень безробіття, тобто обернений рівню зайнятості кількісний показник, який визначається як відношення кількості безробітних до загальної кількості економічно активного працездатного населення країни, за останні п'ять років підвищився в Україні на 2,2 %. Якщо у 2013 р. в Україні рівень безробіття, за методологією МОП, серед економічно активного населення становив 7,7%, то у 2017 р. він збільшився до 9,9%. За ці роки було зафіксовано зменшення рівня безробіття тільки у 2015 р., коли він знизився з 9,7% до 9,5%. Протягом усіх інших років цього періоду рівень безробіття стабільно і досить істотно підвищувався.

Слід також додати, що у грудні 2017 р. за показником наповненості ринку праці вакансіями країна повернулася практично до рівня 2014 р. Але при цьому варто наголосити, що протягом останніх п'яти років територію України з різних причин залишили, за різними оцінками, від 3,5–4 до 5 млн. осіб, переважно економічно активного працездатного населення країни. Згідно з розрахунками, якби цього не трапилося, то за умови незмінності всіх інших обставин рівень зайнятості істотно зменшився б, сягнувши невисокого рівня у 46%, що автоматично призвело б до переміщення України з 51-го на 88-ме місце у розподілі країн за рівнем зайнятості. Це сприяло б зменшенню значення композитного індексу інклюзивного розвитку з 3,42 до 3,33, що, у свою чергу, також призвело б до зниження рейтингової позиції України у відповідному міжнародному розподілі країн, що розвиваються, з 49-го місця до 53-го і загального 82-го серед 103 країн, які експерти ВЕФ включили до рейтингу IDI.

Отже, можна зробити висновок, що головною причиною відносно невисоких значень макроекономічних показників-стимуляторів і їх від'ємної динаміки є наднизький обсяг скоригованих чистих заощаджень, який в Україні дорівнює всього 1%, тоді як по групі розвинутих країн – у середньому 19%, а по групі країн, що розвиваються, – 11%. Підґрунтям для такого висновку слугують результати кореляційно-регресійного аналізу залежності, з одного боку, обсягу ВВП на душу населення, продуктивності праці та рівня зайнятості, а з іншого – чистих заощаджень.

У першому випадку коефіцієнт детермінації дорівнює 0,87, у другому – 0,83, а у третьому – 0,78. Це свідчить про те, що 87% варіації ВВП на душу населення і, відповідно, 83% варіації продуктивності праці та 78% варіації рівня зайнятості залежать від варіації значень обсягу чистих заощаджень.

Чисті заощадження є складовою національних заощаджень, які, у свою чергу, є частиною наявного національного доходу, що не витрачена на цілі кінцевого споживання та може бути використана на нагромадження. Чисте національне заощадження обчислюється шляхом вирахування споживання основного капіталу з валового національного заощадження. Воно є важливим джерелом фінансування інвестицій.

Не найкращим чином складається ситуація і з динамікою показників-дестимуляторів. Так, за показником розшарування суспільства за рівнем багатства Україна посіла одне з останніх місць у групі країн, що розвиваються. Відповідне значення коефіцієнта Джині дорівнює 90,1%, що ставить Україну на 73-тє місце із 79 країн, що розвиваються. Це доводить, що багатство, сконцентроване в руках небагатьох родин, не працює на розвиток виробництва і не генерує достатнього надходження доходів до широких верств населення, що, у свою чергу, посилює розшарування населення за рівнем доходів і, як наслідок, зменшує інклюзивність зростання.

За рівнем сталості розвитку економіки Україна також має один з найгірших показників, посідаючи загальне 75-тє місце із 79 країн. За обсягом державного боргу як у абсолютних одиницях, так і у процентах до ВВП ми перебуваємо в середині варіаційного ряду відповідного розподілу країн. Але окремо слід наголосити, що за темпом приросту державного боргу в процентах до ВВП Україна посіла перше місце серед 103 країн світу. За останні п'ять років значення цього макроекономічного показника збільшилося на 43%.

Заради справедливості необхідно зазначити, що державний і гарантований державою борг України, за підсумками 2017 р., знизився щодо ВВП до 71,8%, тоді як у 2016 р. склав 80,9%. Але результати глибокого аналізу показують, що це зменшення відносної величини державного боргу досягнуто виключно за рахунок незначного зростання ВВП у 2017 р. на 2,3%. Водночас абсолютне значення державного і гарантованого державою боргу України за 2017 р. зросло на 7,5% – до 76,3 млрд. дол., або на 11%, тобто до 2,1 трлн. грн. При цьому існує обернений, але досить тісний зв'язок між обсягами ВВП і державним боргом країни. Коефіцієнт детермінації між цими характеристиками за групою розвинутих країн дорівнює 0,58, тоді як за групою країн, що розвиваються, – набагато вищий (0,82). Це пояснюється тим, що в розвинутих економіках значні обсяги державного боргу не вважаються проблемою. Тим часом для економік, що розвиваються, великий державний борг є дестабілізуючим чинником, вплив якого може призвести до серйозних економічних і соціальних проблем.

Окремий теоретичний і практичний інтерес викликає аналіз впливу демографічного навантаження на обсяги скоригованих чистих заощаджень з метою перевірки гіпотези Н. Леффа про наявність тісного та досить істотного оберненого кореляційного зв'язку між часткою утриманців (пенсіонерів і неповнолітніх) у загальній чисельності працюючого населення та обсягом чистих заощаджень, а також індексом інклюзивності розвитку. За результатами проведеного кореляційного аналізу слід констатувати, що значення коефіцієнтів детермінації дають підстави підтвердити істинність гіпотези, сформульованої Н. Леффом.

Динаміку значень трьох частинних та агрегованого індексів інклюзивності розвитку економіки України протягом 2013–2017 рр. інфографічно подано на рисунку 3. Зображені на графіку гістограми характеризують ланцюгові темпи зростання значень IDI та трьох його складових.

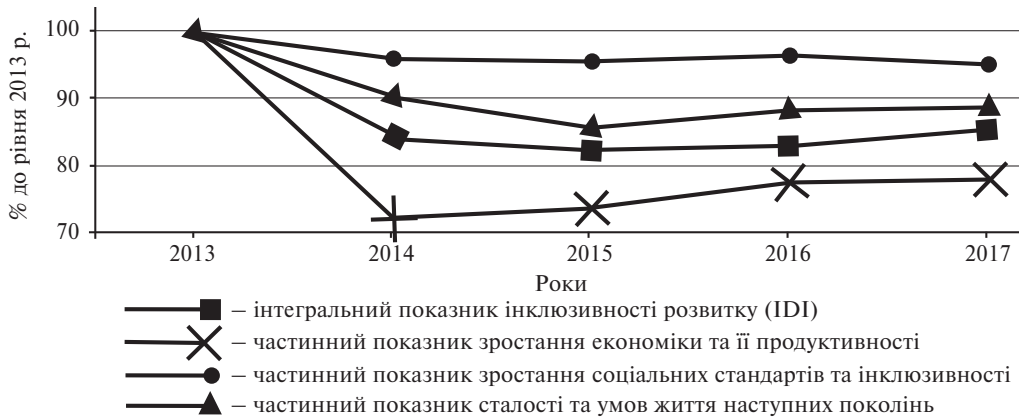

Рис. 3. Динаміка складових індексу інклюзивності розвитку України у 2013–2017 рр.

Розраховано автором за: The Inclusive Development Index 2018. Summary and Data Highlights / World Economic Forum. – Geneva. – P. 14.

Форма всіх чотирьох гістограм свідчить про те, що характеристики як зростання економіки, так і соціальних стандартів і сталості розвитку істотно зменшились у 2014 р. і не відновили своїх значень до сьогоднішнього дня. Сукупність усереднених характеристик за трьома показниками формує специфічну форму четвертої гістограми, яка об'єднує точки, притаманні узагальнюючим рівням індексу інклюзивності розвитку за 2013–2017 рр. Аналіз характеристик цих гістограм порівняно з пороговими значеннями 12 показників стану економіки, навколишнього середовища та моделі соціальної поведінки країни (див. табл. 3) дає можливість досягти другої складової мети даної статті, а саме – *оцінити рівень відповідності стану економіки України стандартам інклюзивного розвитку* (табл. 4).

Обґрунтуємо принципово новий методичний підхід до оцінювання співвідношення, умовно кажучи, *“еталонних”* характеристик інклюзивного зростання з фактичними показниками відповідних індикаторів, що визначають стан економіки України, навколишнього середовища, соціальної сфери та інклюзивності розвитку. Такий підхід дає можливість у разі істотного порушення співвідношення, яке аналізується, оцінити загрози зародження економічної кризи, а у випадку її виникнення – інтенсивність, тривалість і глибину.

У групі розвинутих держав еталонне значення розраховується як середня величина у ряді розподілу перших п'яти країн-лідерів, які досягли найбільших успіхів, – Норвегії, Ісландії, Люксембургу, Швейцарії і Данії. Аналогічно здійснюється розрахунок еталонних значень для групи країн, що розвиваються. З метою визначення межі, яка розділяє відносно нормальний стан функціонування економіки і такий, який слід класифікувати як передкризовий і кризовий, необхідно обчислити порогові та граничні значення відповідних індивідуальних, частинних і композитного індикаторів інклюзивного розвитку.

Порогові значення відповідних показників свідчать про наявність несприятливих явищ у розвитку економічних систем у цілому або в тій чи іншій сфері, яку характеризує індикатор. Поглиблення несприятливих явищ (симптомів) призво-

Таблиця 4

Оцінювання відповідності стану економіки України стандартам інклюзивності розвитку *

Характеристики інклюзивності розвитку України	Індивідуальні показники зростання економіки та її продуктивності				Індивідуальні показники соціальних стандартів та інклюзивності розвитку				Індивідуальні показники сталості розвитку, які мають забезпечити умови життя наступних поколінь			
	77085,6	119596,8	72,76	63,18	27,46	8,4	70,52	55,46	20,32	22	41,06	53,26
Еталонні рівні 1	13274,4	51485,2	66,8	54,94	31,98	1,52	54,64	18,12	11,78	77,98	48,08	47,5
Еталонні рівні 2	8390	49636,7	64,3	57,5	37,5	1,03	85,6	13,3	9,2	185,36	22,4	49
Порогові рівні	3356	19854,7	64,2	56,9	37,1	32,5	84,8	13,2	9,1	74,1	22,1	45,2
Граничні рівні	2906	15845	64,1	53,9	26,3	0,5	90,1	10,2	1,0	347,0	81,2	45,8
Україна	-10368,4	-35640,2	-2,7	-1,04	-5,68	-1,02	35,46	-7,92	-10,78	269,02	33,12	-1,7
Абсолютне відхилення від еталона 2	-5484	-33791,6	-0,2	-3,6	-11,2	-0,5	4,4	-3,1	-8,2	161,6	58,8	-3,2
Абсолютне відхилення від порогових рівнів	-450	-4009,6	-0,1	-3,03	-10,8	-32	5,2	-3,0	-8,1	272,8	59,0	0,6
Абсолютне відхилення від граничних рівнів	-15,4	-25,3	-0,1	-5,6	-41,1	-6400	5,8	-29,4	-814,1	78,6	72,6	1,3
Відносне відхилення від граничного (%)												

* Розроблено і розраховано автором за даними ВЕФ.

дить до виникнення граничного значення того чи іншого показника, що свідчить про формування передкризового, а потім, у зв'язку з подальшим погіршенням економічної ситуації, й кризового стану економіки. Подальший прояв кризових явищ, коли можна констатувати, що криза посилюється, продовження такої тенденції неминуче призводять до формування закритичного стану, тобто патологічного стану економіки, якому водночас інколи притаманні якості токсичності *.

Для визначення наявності та глибини кризових явищ в економіці та соціальній сфері фактичні значення індивідуальних, частинних і композитного індикаторів інклюзивності послідовно порівнюються з еталонними, пороговими, а потім, у разі необхідності, й граничними рівнями відповідних показників. Логіка і послідовність перевірки гіпотези на наявність патологічних явищ є такими.

Крок 1. Фактичні значення індивідуальних індикаторів інклюзивності порівнюються з еталонними у своїй групі країн.

Крок 2. У разі наявності більшості (7 і більше) негативних (або позитивних для показників-дестимуляторів) відхилень індивідуальних фактичних значень показників від еталонних гіпотез про наявність несприятливих явищ визнається дійсною, і фактичні значення порівнюються з пороговими.

Крок 3. У разі наявності більшості (7 і більше) негативних (або позитивних для показників-дестимуляторів) відхилень індивідуальних фактичних значень показників від порогових гіпотез про

* Визначення патологічної та токсичної економіки наведено у статті далі.

наявність передкризових явищ визнається дійсною, і фактичні значення порівнюються з граничними.

Крок 4. У разі наявності більшості (7 і більше) негативних (або позитивних для показників-дестимуляторів) відхилень індивідуальних фактичних значень показників від граничних гіпотеза про наявність кризових явищ визнається дійсною.

Крок 5. У разі наявності негативних (або позитивних для показників-дестимуляторів) відхилень (принаймні 9) індивідуальних фактичних показників (2 з 3 частинних) від граничних гіпотеза про наявність закризових або патологічних явищ визнається дійсною.

З огляду на логіку та послідовність перевірки гіпотез на наявність передкризових, кризових і патологічних явищ і за результатами даних аналізу відхилень значень індивідуальних показників інклюзивності розвитку України у 2013–2017 рр., можна зробити такі висновки [5].

1. Гіпотезу про наявність несприятливих і передкризових явищ в економіці України у 2013 р. визнано дійсною. Загальний стан економіки оцінено як **несприятливий**.

2. Гіпотезу про наявність несприятливих, передкризових, кризових і закризових явищ в економіці України у 2014 р. визнано дійсною. Загальний стан економіки оцінено як **кризовий**.

3. Гіпотезу про наявність закризових явищ в економіці України у 2015 р. визнано дійсною. Загальний стан економіки оцінено як **закризовий або патологічний**.

4. Гіпотезу про наявність кризових і закризових явищ в економіці України у 2016 р. визнано дійсною. Загальний стан економіки оцінено як **закризовий або патологічний**.

5. Гіпотезу про наявність кризових і закризових явищ в економіці України у 2017 р. визнано дійсною. Загальний стан економіки оцінено як **кризовий**.

За результатами вказаних висновків можна визначити якісні показники стану економіки України та рівень їх відповідності стандартам інклюзивності розвитку (табл. 5) *.

Таблиця 5

Якісні показники оцінки стану економіки України з точки зору їх відповідності стандартам інклюзивного розвитку у 2013–2017 рр. *

Показники інклюзивності	Стан економіки в результаті впливу відповідних характеристик частинних показників інклюзивності				
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Частинні: – зростання економіки та її продуктивності	Несприятливий	Закризовий	Закризовий	Закризовий	Кризовий
– соціальні стандарти та показники інклюзивності зростання	Несприятливий	Несприятливий	Закризовий	Закризовий	Закризовий
– сталість розвитку та умови життя наступних поколінь	Несприятливий	Кризовий	Закризовий	Закризовий	Кризовий
Інтегральний	Несприятливий	Кризовий	Закризовий (патологічний)	Закризовий (патологічний)	Кризовий

* Розроблено і розраховано автором за даними Держстату України та НБУ.

* The Inclusive Development Index 2018. Summary and Data Highlights / World Economic Forum. – Geneva. – P. 14.

За даними таблиць 4 і 5 робимо висновок, що стан економіки України протягом останніх 5 років можна класифікувати як незадовільний і такий, що не відповідає міжнародним стандартам інклюзивного зростання. Тоді як економіки більшості європейських країн розвивалися досить стабільними темпами, що забезпечило істотне зростання соціальних стандартів, сталість розвитку та гідний рівень життя наступних поколінь, кількісні та якісні показники економічного стану України значно погіршилися. Якщо у 2013 р. його можна було класифікувати як передкризовий, а у 2014 р. як кризовий, то подальше погіршення протягом 2015–2016 рр. частинних показників інклюзивності призвело до формування **закритичного, з ознаками патологічного, стану економіки України.**

На нашу думку, патологічний стан будь-якої економічної системи слід визначати як її дисфункцію, тобто стійке і відносно тривале відхилення кількісних та якісних параметрів розвитку системи від нормальних умов функціонування, які мають сприяти її інтенсивному прогресу. Феноменологічною ознакою патологічного стану економіки є її неспроможність досягнути поставлених цілей. Таке визначення є прийнятним за умови, що цілі є досяжними і не суперечать існуванню самої системи.

Головною умовою усунення патології розвитку економічних систем є наявність чітко визначеної стратегії подолання патологічних (закризових) явищ і механізму її реалізації. Сутність стратегії полягає у формуванні місії системи як життєздатного механізму, який об'єднує сукупність не менш життєздатних підсистем (кожна з яких має власні інструменти покращення життєдіяльності), функціонування яких підпорядковано цілям найвищого рівня і гармонійно пов'язано з іншими підсистемами.

Окремо слід зупинитися на визначенні поняття **“токсичність економіки”**. На нашу думку, **токсична економіка** – це така економічна система, яка не здатна забезпечити ефективне використання та відтворення ресурсів живої та уречевленої праці, що, у свою чергу, призводить до деградації продуктивної сили праці, засобів виробництва, навколишнього середовища, а також до формування неадекватної моделі спілкування із зовнішнім світом тощо.

Економіка може бути токсичною у відношенні як до внутрішнього, так і до зовнішнього середовища. У першому випадку страждають лише члени суспільства, виробничі відносини між ними та національне навколишнє середовище – як природне, так і бізнесове. У випадку відтворення інституційних і правових основ економіки, **токсичної** відносно зовнішнього світу, страждають громадяни, економічні системи та навколишнє середовище сусідніх країн, а можливо, й усього світу в цілому.

На жаль, треба констатувати, що Україні притаманні певні риси як патологічної, так і токсичної до внутрішнього й зовнішнього середовища економіки тощо. Про це свідчать украї невисокий розвиток продуктивних сил і виробничих відносин, низький рівень соціальних стандартів і життя населення, навколишнє середовище, яке деградує швидкими темпами, що призводить до забруднення не тільки власної території, але й територій сусідніх країн тощо.

Висновки

1. Концепція інклюзивного економічного зростання виникла у зв'язку з розумінням того, що зростання ВВП не може бути єдиним критерієм визначення

ефективності розвитку національних економік, яке більш адекватно вимірюється системою показників, запропонованих на останньому Всесвітньому економічному форумі.

2. Основним показником цієї системи є індекс інклюзивного розвитку (IDI), який розглядається як альтернативний показник “ВВП на душу населення”.

3. Використовувати індекс інклюзивного розвитку є доцільним не замість, а додатково до показника “ВВП на душу населення”, адже IDI – це абстрактний показник, тоді як ВВП на душу населення – реальний і загальнозрозумілий з чіткою інтерпретацією.

4. За результатами аналізу відхилень фактичних значень частинних та інтегрального показників відповідності стандартам сталого інклюзивного розвитку від порогових рівнів встановлено, що протягом 2013–2017 рр. стан економіки України в цілому та її складових істотно погіршився. У 2017 р. порівняно з 2013 р. значення інтегрального індексу інклюзивності розвитку знизилося на 6,8 пункта, що свідчить про посилення впливу дестабілізуючих чинників і формування критичного, з ознаками патологічного, стану економіки України.

5. Доведено, що посилюється негативний вплив на розвиток економіки через недостатність обсягів внутрішнього та зовнішнього інвестування, про що свідчить наднизьке значення чистих заощаджень (усього 1%). Відновлення інвестування в основний капітал, яке б відповідало обсягам докризового періоду, за підсумком 2014–2017 рр. не досягнуто, що значно обмежує можливості економічного зростання та посилює загрозу поглиблення економічної кризи.

6. Для піднесення економіки необхідно збільшити частку інвестицій у ВВП як мінімум до рівня розвинутих країн (25–30%). Лише за таких умов можна створити можливості для функціонування розширеного відтворення. У країнах, які швидко розвиваються, частка інвестицій у ВВП сягає 40% (як, наприклад, у Китаї, який протягом 30 років забезпечує щорічне зростання ВВП у середньому на 10%).

7. Таким чином, стратегічними пріоритетами за функціональними складовими індексу інклюзивного розвитку визначено: усунення деформацій у макроекономічних відтворювальних процесах, що полягає в забезпеченні оптимальних пропорцій між інвестиціями і споживанням; упорядкування співвідношення між темпами зростання заробітної плати і темпами зростання продуктивності праці, темпами оновлення і вибуття основних засобів; утримання інфляції на помірному рівні, недопущення дефляційних процесів; стимулювання внутрішнього споживання через зростання платоспроможного попиту домогосподарств тощо.

8. Виявлені тенденції розвитку національної економіки України вказують на посилення макроекономічних, фінансових, інвестиційних, виробничих і зовнішньоекономічних загроз і ризиків, які істотно погіршують перспективи відновлення та економічного зростання і свідчать про існування критичного стану з ознаками патологічності та токсичності.

9. Ці негативні процеси у першу чергу є результатом ані інституційно, ані організаційно не підготовленого різкого переходу від моделі планового управління економікою до надто ліберальної системи управління, внаслідок чого було ліквідовано стратегічне планування розвитку країни. У зв'язку з цим було послаблено роль усвідомленого та науково обґрунтованого державного впливу на форму-

вання основних синтетичних показників, що характеризують розвиток економіки України.

10. Ланки існуючої економічної системи, пріоритети розвитку, національні, галузеві та регіональні цільові програми, як правило, не пов'язані між собою ані результативними показниками, ані ресурсними можливостями. Досі не розроблено механізму впливу уряду на структуру і темпи зростання державного та приватного секторів економіки з позиції державних інтересів та пріоритетів, включаючи підвищення соціальних стандартів життя населення.

Все викладене свідчить про об'єктивну необхідність заміни чинної моделі на іншу (більш ефективну і прогресивну), а саме – *стратегічно визначену, інституційно впорядковану та інноваційно орієнтовану*. Найбільш важким питанням при формуванні напрямів реалізації нової моделі розвитку є визначення пріоритетів економічного розвитку та формування нового інституційного механізму.

Невиконання цих завдань найближчим часом неминуче призведе до подальшого поглиблення патологічних процесів в економіці та соціальній сфері, що, у свою чергу, може посилити вже існуючі суперечності у розвитку економічної та соціальної систем, дію відцентрових сил, аж навіть до розпаду країни.

Список використаної літератури

1. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. – М. : Начала. – Гл. 1, 9–11, 1997. – 180 с.
2. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности ; [пер. с англ.]. – М. : ИНФРА-М, 1999. – XXVI. – 262 с.
3. Стиглиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора ; [пер. с англ.]. – М. : МГУ, ИНФРА-М, 1997. – 639 с.
4. Манцуров І.Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки : моногр. – К. : НДЕІ, 2014. – 457 с.
5. Манцуров І.Г., Єріна А.М., Мазуренко О.К. та ін. Макроекономічна статистика : підруч. для ВНЗ ; [за ред. І.Г. Манцурова]. – К. : КНЕУ, 2013. – Т. 1. – 325 с.
6. Тимошенко О.В. Економічна безпека національної економіки в умовах глобалізації : моногр. – К. : ТОВ “Наш Формат”, 2016. – 384 с.

References

1. North D. *Instituty, Institutsional'nye Izmeneniya i Funktsionirovanie Ekonomiki* [Institutions, Institutional Change and Economic Performance]. Moscow, Nachala, Chapters 1, 9–11, 1997 [in Russian].
2. Soros G. *Krizis Mirovogo Kapitalizma: Otkrytoe Obshchestvo v Opasnosti* [The Crisis of Global Capitalism: Open Society Endangered]. Moscow, INFRA-M, 1999, XXVI [in Russian].
3. Stiglitz J.E. *Ekonomika Gosudarstvennogo Sektora* [Economics of the Public Sector]. Moscow, MSU PH, INFRA-M, 1997 [in Russian].
4. Mantsurov I.G. *Instytutsiine Planuvannya v Systemi Derzhavnoho Rehulyuvannya Ekonomiky* [Institutional Planning in the System of the State Regulation of the Economy]. Kyiv, SREI, 2014 [in Ukrainian].
5. Mantsurov I.G., Erina A.M., Mazurenko O.K. et al. *Makroekonomichna Statystyka* [Macroeconomic Statistics]. I.G. Mantsurov (Ed.). Kyiv, KNEU, 2013, Vol. 1 [in Ukrainian].

6. Tymoshenko O.V. *Ekonomichna Bezpeka Natsional'noi Ekonomiky v Umovakh Globalizatsii* [Economic Security of the National Economy under Conditions of Globalization]. Kyiv, “Nash Format” Ltd, 2016 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 17 липня 2018 р.
The article was received by the Editorial staff on July 17, 2018.*
